

**Лексико-фразеологічний рівень
мовної компетенції сучасного студента
професійно-технічного навчального закладу**

У пропонованій статті розглянуто сутність поняття "мовна особистість". Проведено дослідження мовної компетенції студентів професійно-технічного навчального закладу на лексико-фразеологічному рівні; вправи розроблено на основі мовного матеріалу художніх творів М. Коцюбинського.

Ключові слова: мовна особистість, лексика, фразеологія, мова творів письменника

В предлагаемой статье рассмотрена сущность понятия "языковая личность". Проведено исследование языковой компетенции студентов профессионально-технического учебного заведения на лексико-фразеологическом уровне; упражнения разработаны на основе текстового материала произведений М. Коцюбинского.

Ключевые слова: языковая личность, лексика, фразеология, язык произведений писателя

This article deals with the essence of the concept of "linguistic identity". A study of linguistic competence of students of vocational educational institution on lexical and phraseological level; Board developed on the basis of linguistic material Kotsyubynskoho works of art.

Key words: linguistic identity, lexical, phraseological, linguistic material, writer

У нових соціально-економічних умовах розвитку державності зростають значення й вимоги до формування соціально активної та духовно багатой особистості. Однією з основних умов цього процесу є набуття учнями вмінь і навичок досконалого володіння рідною мовою. Не володіючи багатством рідної мови, громадянин не буде спроможним розвинути свою думку, оформити діловий документ, переконливо представити виробничі інтереси, а від цього будуть гальмуватися функції, що покладені на нього суспільством.

Останнє десятиріччя характеризується зростанням у лінгвістичній науці інтересу до проблем вивчення мовної компетенції студента, зокрема його становлення, розвитку, збагачення у функціонально-стилістичному аспекті, реального функціонування та кодифікації. Це засвідчують публікації С. Єрмоленко, Г. Яворської, Г. Мацюк, О. Стишова, Т. Коць, Л. Струганець та інших дослідників.

В інформаційному суспільстві фахівець має вміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати необхідну інформацію, створювати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції тощо. Слово є одним із інструментів професійної діяльності лікарів, педагогів, правозахисників, менеджерів, журналістів та ін. Від багатства словникового запасу, рівня культури мови й техніки мовлення значною мірою залежать професійна майстерність, імідж та успіх особистості.

Професійна мовленнєва комунікація відбувається в межах сфери професійної взаємодії комунікантів і може функціонувати в усній або письмовій формах, за офіційних чи неофіційних обставин. Форми, умови спілкування, багатоаспектність професійної діяльності людей визначають варіативність форм мовленнєвої комунікації. Наприклад, від умов спілкування (офіційних – неофіційних) залежить лексико-семантичний склад мовлення: офіційне спілкування передбачає лексику офіційно-ділового стилю, неофіційне – лексику розмовного стилю [2, с. 4].

Будь-яка професійна діяльність потребує певних мовнокомунікативних умінь. Уже на етапі працевлаштування необхідно вміти скласти резюме, спілкуватися телефоном, писати електронні повідомлення й листи, брати участь у співбесіді, заповнювати бланки. Згодом потрібними стають уміння оформляти ділову документацію, виступати з повідомленням чи доповіддю, укладати угоди, обговорювати контракти, надавати й отримувати зворотну інформацію тощо.

Професійна комунікативна компетенція передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі, умінь і навичок спілкування. Тобто вона формується на основі комунікативної компетенції.

Метою цієї статті є аналіз дослідження рівня одного з важливих складників комунікативної компетенції – мовної компетенції сучасного студента професійно-технічного навчального закладу.

Комунікативна компетенція – сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також уміння їх ефективного застосування в конкретному спілкуванні в ролі адресанта й адресата. Комунікативна компетенція передбачає володіння мовленнєвими уміннями й навичками, необхідними для спілкування, сукупність знань про норми й правила ведення природної комунікації.

Під поняттям "мовна компетенція" розуміємо знання учасниками комунікації норм і правил сучасної літературної мови й уміле використання їх у продукуванні висловлювань. Мовна компетенція виявляєть-

ся в тому, як людина дотримується різних типів літературних норм у мовній практиці. Вона складається з лексичної, граматичної, семантичної, фонологічної, орфографічної, орфоепічної та пунктуаційної компетенцій. Якщо в орфоепії, граматиці норми орієнтуються на зразок, модель, еталон, то в лексиці вияв, реалізація норми підпорядковується ще й змістові, залежить у кожному конкретному випадку від контексту, адже тільки в ньому правильно можна використати синоніми, пароніми, фразеологізми [1, с. 67].

Щоб вільно володіти мовою, необхідно досконало володіти різноманітними лексико-фразеологічними ресурсами мови. Мова в ліцеї – це шлях творення естетичних і моральних ідеалів, і саме тому духовний розвиток людини нерозривно пов'язаний із розвитком її мовних здібностей.

Викладач бере на себе відповідальність за істинність, правдомовність діалогу з учнем, передає йому розуміння оволодіння мовою як засобом пізнання й перетворення світу, підтримує й заохочує дитину на шляху духовного поступу, допомагає повноцінно відчувати, пережити етапи її зростання, радість успіху – творчий злет... Пізнавана не лише як система мовних знаків, а й як засіб активної дії, мова стає надійним інструментом життєтворчості особистості. Саме тому таким різнобічним є вияв ліцеїстів у слові, відчуття ними потреби плекати слово [3, с. 196].

У презентованому дослідженні на основі матеріалів художніх творів Михайла Коцюбинського, а саме: "Ялинка", "Харитя", "Маленький грішник", "Цвіт яблуні" розглянуто рівень мовної компетенції ліцеїстів професійно-технічного навчального закладу на лексико-фразеологічному рівні. Результати, які було отримано шляхом аналізу проведеного анкетування, у якому брали участь 100 учнів Сокиринського професійного аграрного ліцею (Чернігівська область), подано в статті. Вік опитуваних – 16–20 років. Більшість респондентів – представники чоловічої статі. Анкетування складалося з розроблених вправ, за допомогою яких було досліджено рівень мовної компетенції ліцеїстів.

Кожна розвинена мова, як відомо, має у своєму складі значну кількість стійких словосполучень – фразеологізмів, що вживаються носіями мови завжди у звичайному, усталеному оформленні. Використання фразеологічних одиниць свідчить, перш за все, про багатство, красу, національний колорит мови [5, с. 14]. Тому учням було запропоновано вправу – пояснити значення фразеологізмів. Отримано такі результати:

- *не чути ніг* (сильно втомитися) – 65 % правильних відповідей в усіх анкетах;

- *побила лиха година* (нечиста сила) – 57 % правильних відповідей;

- *жаль бере* (пройматися співчуттям, тугою, скорботою) – 73 % правильних відповідей;

- *живіт присох до спини* (хтось дуже худий) – 100 % правильних відповідей;

- *прикований до ліжка* (позбавлений можливості ходити) – 75 % правильних відповідей.

Опрацювання результатів завдання – з'ясувати значення фразеологізмів, обираючи з дужок правильну відповідь – презентувало таку статистику:

- *мулько на серці* (весело й радісно; неспокійно й бентежно; страшно й моторошно) – 35 % учнів змогли обрати правильну відповідь;

- *залоскочуть русалки* (уб'ють; заберуть із собою; приколихають) – 49 % правильних відповідей;

- *ловити гави* (позіхати; спати; байдикувати) – 100 % правильних відповідей;

- *нам'яти вуха* (полоскотати; побити; потягати за вуха) – 61 % правильних відповідей;

- *серце рветься з болю* (страждати від чогось; хворіти на щось; бути закоханим) – 63 % правильних відповідей.

Як бачимо, показник якості є не досить високим. Окремі значення фразеологізмів виявилися складним для опитуваних.

Слід зазначити те, що матеріали анкетування засвідчують високий показник реалізації синонімів у мовній практиці соціуму. Практично всі респонденти правильно добирають синоніми до таких лексем як-от: *завірюха, дорога, земля, мама, горизонт*.

- *Завірюха* – *заметіль, завія, метелиця, хуртовина, віхола*;
- *дорога* – *шлях, путівець, шосе, магістраль, автострада, доріжка*;

- *земля* – *суходіл, материк, планета, світ, ґрунт, країна, край*;
- *мама* – *мати, мамуся, мамуля, мамуня, мамунця, мамця, ненька, матір, матуся, матінка, няня*;

- *горизонт* – *обрій, виднокруг, небокрай, виднокрай, кругозір, крайнебо, небосхил*.

Одне із завдань стосувалося діалектної лексики. Словниковий склад мови не є однорідним. Поряд із питомою лексикою в ньому функціонують діалектизми. Діалектна лексика є дуже важливим джерелом поповнення словникового складу української літературної мови протягом усіх періодів її становлення. Безпосередньою сферою її

функціонування є художні тексти, у яких відповідним словам відводиться не тільки стилістична роль, а й власне номінативна, зокрема в таких випадках, коли вони залишаються єдиною можливим засобом позначення відповідних реалій, створення етнокультурного фонду художньої оповіді. Яскравий приклад саме такої мотивації використання лексичних діалектизмів становить творчість М. Коцюбинського [7]. Детальніше розглянемо особливості тлумачення респондентами слів і словосполучень, а саме діалектизмів, які притаманні творам М. Коцюбинського.

Дані анкет дозволяють стверджувати, що під час використання певних лексем відбувається своєрідне "перекручення" семантики, навіть подекуди спостерігалось асоціативне фантазування. В анкетуванні було подано такі лексеми: *кісники*, *польова повитиця*, *мисник*, *костур*, *полукіпок*, *каганець*. Наприклад, під час тлумачення слова *кісники* (Академічний тлумачний словник української мови трактує це слово як "стрічка для вплітання в косу") респонденти подали такі значення: "ягоди"; "волосся". Наступне слово *польова повитиця* ("паразитична однорічна трав'яниста рослина") багато учнів потлумачили як "гадюка", дехто вважав, що це "дорога". Ліпше впоралися респонденти зі словом *мисник* ("полиця для посуду"), щоправда, дехто вказав, що це назва посуду. Невеликої складності в потлумаченні зазнала лексема *костур* ("груба палиця, часто з загнутим верхнім кінцем; ціпок"), проте частина учнів вказали, що це "вогонь". Ще одне слово, яке змусило задуматися ліцеїстів, – *полукіпок* ("30 снопів скошеного або жатого хліба, складених колоссям усередину й прикритих одним снопом зверху"); лише невелика кількість учнів змогли з'ясувати значення цієї лексеми. Значення лексеми, яке відтворено стовідсотково правильно, – *каганець* ("невеликий світильник, що складається з гнота та посуду, у який наливається олія, лій чи гас"). Загалом оцінити це завдання було складно, оскільки респонденти погано впоралися з завданням, рівень володіння діалектизмами сягає лише 36 %.

Ще одним завданням анкети було – виписати з поданих речень метафори та пояснити їхнє значення.

- 1) *У печі тріщав вогонь та сичав борщ.*
- 2) *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати, що по самі вікна влізла в землю.*
- 3) *У печі палав вогонь і червоним язиком лизав челюсті.*
- 4) *Тільки її побила лиха година, відірвала від неї любе дитя й кинула його в хуртовину на поталу вовкам-сіроманцям.*
- 5) *Ану, який страх вискочить із жита й задушить її.*

Це завдання виявилось найлегшим для виконання серед усіх інших у розробленій анкеті. Учні впоралися із цією вправою й показали непогані результати. Загалом, оцінити знання метафор учнями можна 79 %.

Опрацьовуючи результати анкетування, переконалися, що студенти в основному впоралися з завданнями. Лише деякі з них далися їм важко, зокрема тлумачення певних діалектизмів. Це пояснюємо тим, що, вивчаючи твори Михайла Коцюбинського, діти не звертали уваги на незнайомі й незрозумілі слова, а оскільки всі запропоновані діалектизми є функціональними в південно-західній макросистемі діалектних систем, яка не є близькою лексично представникам північного наріччя, то й пояснення семантики "екзотичних" лексем відбувалося методом асоціативної уяви.

Загалом рівень реалізації лексико-фразеологічних норм у мовній практиці ліцеїстів коливається в межах від 23 до 85 % (середній показник становить 54 %) у студентів I курсу, від 36 до 78 % (середній показник – 57 %) у студентів II курсу та від 43 до 90 % (середній показник – 67 %) у студентів III курсу.

У результаті спостереження й аналізу можна вважати, що показники мовної компетенції на лексико-фразеологічному рівні вищий у III курсу, ніж у II й I курсів. Проаналізований матеріал свідчить, що учням слід ще працювати над собою у вивченні української мови задля розвитку загальної мовної культури. Слід пам'ятати, що мова постійно змінюється, однак її нормам властива певна стабільність, без чого спілкування було б узагалі неможливим. Висока мовна культура студентства – спільна справа всього соціуму. Вона передбачає досконале володіння літературною мовою в процесі спілкування та мовленнєву майстерність.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів, 1990. – 232 с.
2. Біляєв О. М. Культура мовлення / О. М. Біляєв // Педагогічна газета. – 2005. – № 7, липень. – С. 4.
3. Кононенко П. Феномен української мови. Генеза, проблеми, перспективи. Історична місія / П. Кононенко, Т. Кононенко. – К., 1999. – С. 103.
4. Коцюбинський М. Твори / М. Коцюбинський // Твори : в 7 т. – К. : Наукова думка, 1974. Т. 2. – 1974. – 383 с.
5. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства / Г. Онкович // Дивослово. – 1994. – № 9. – С. 12–16.

6. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка. – 1979.
Т. 10. – 1979. – 450 с.
7. Сучасна українська літературна мова. – К. : Вища школа, 1997. – С. 98–237.
8. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоножко та ін. – К., 1999.
Т. 1–2. – 1999.